

(137)

שנה תשע"ג
שובבי"ם

מזרמיסין

שבועון ליצירה תורנית שעל יד מוסדות תקוע

השמש מסתתרת מבעד לעננים
מיין פטל מסתתר בבית
אל מסתתר.
ואתם? היכן אתם? כיתבו לנו.

השבוע במזרמיסין:

שבת

- גילגולי ביצים

מדרש

- משפט וצדקה ביעקב

מזרמיסין,

גם בתוקף ההסתרות

ביצה לצד מיחם בבלי ~ ביצה מגולגלת בסמוכר ירושלמי // ידידיה שטכלברג

א. המשפט "אין נותנין... ולא יפקיענה" נראה כמשפט אחד אבל לפי ההסבר של הבבלי המשפט מחולק לשני חלקים - החלק הראשון עוסק בתולדות האור והשני בתולדות חמה. גם דעת רבי יוסי מוסברת כדעה שחולקת רק על החלק של תולדות חמה.

ב. במשנה לא מפורש שהסודרין הוחמו בחמה ואפשר להבין ברווח שהסודרין הוחמו באור - בדיוק כמו המיחם שברישא. למרות זאת הבבלי מפרש שהמקרה של הסודרין הוא תולדות חמה.

ג. דעת רבי יוסי - המשנה מביאה את רבי יוסי דווקא על המקרה של הסודרין - שלא ברור שהוא תולדות חמה. על שני המקרים המובהקים יותר של תולדות חמה - הטמנה בחול וחמי טבריה - רבי יוסי לא חולק? לכן נדחת הגמרא באוקימתות שונות (הטמנה ברמץ, הזזת עפר, ופתחה של גיהנום)

על אף הקשיים הנ"ל יש רווח בפירוש הבבלי - לפירוש זה יוצא שכל המשנה היא סביב בעית הבישול. הבישול אמנם מתחלק לתולדות אור ותולדות חמה אך באופן כללי המשנה כולה מתמודדת עם אותה בעיה, הפירוש גם מתאים להקשר של הפרק - הטמנה (משניות א-ב) ובישול וחימום מים בבלי ראשון ושני (משנה ה).

מכאן נעבור לפירוש הירושלמי. הנחת היסוד בירושלמי היא שתולדות חמה מותרין לכולי עלמא¹ ולכן:

אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל - משום בישול בתולדות האור.

ולא יפקיענה בסודרין - בסודרין שהוחמו באור, משום תולדות האור.

רבי יוסי מתיר - גם בסודרין וגם במיחם, משום שהביצה מתגלגלת² ולא מתבשלת.

שנינו: "אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין ורבי יוסי מתיר ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה:

מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין אמרו להן חכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת אסורין ברחיצה ובשתיה ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב אסורים ברחיצה ומותרין בשתיה מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת אנטיכי אף על פי שגרופה אין שותין ממנה:"

משנה זו נתפרשה באופנים שונים בתלמוד דידן ובתלמוד ארץ ישראל. בתלמוד הבבלי הנחת היסוד היא שלתנא קמא תולדות חמה אסורין ולרבי יוסי תולדות חמה מותרין. ולכן מפרשים את המשנה כך:

אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל - משום בישול בתולדות האור.

ולא יפקיענה בסודרין - מדובר כאן על סודרין שהוחמו בחמה ואסור לבשל בהם משום תולדות חמה.

רבי יוסי מתיר - לבשל בסודרין משום שלדעתו מותר לבשל בתולדות חמה.

ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים - משום תולדות חמה. לכאורה, רבי יוסי היה צריך להתיר גם כאן אך הוא לא חולק משום שישנה בעיה של הזזת עפר ממקומו או בעיה של "שמא יטמין ברמץ".

מעשה שעשו אנשי טבריה וכו' - הבעיה היא הטמנה בתולדות חמה. ולרבי יוסי - טבריה היא פתחה של גיהנום ולכן חמי טבריה אסורים משום תולדות האור.

כמה וכמה קשיים יש בפירוש זה:

¹ הגבול הדק שבין קרירות וכפירה מלבד רשב"ג בבריתא

אינה מתבשלת אלא "מתגלגלת" ולכן הוא מתיר גם במיחם וגם בסודרין. המשפט הבא "ולא יפקיענה", עוסק דווקא בחול ובאבק דרכים בהם יש בעיה של עשיית חריץ והוא מוסכם על דעת כולם - אין צורך לדחוק ולהסביר מדוע רבי יוסי לא חולק. אחר כך עוברת המשנה לעסוק בחמי טבריה שאסורין משום גזירה נפרדת - גזירת מרחצאות. הירושלמי כולו מדויק - דיוק במילה "תתגלגל", דיוק בטעם האיסור של הסודרין, ודיוק במקרה של חול ואבק דרכים. המחיר שהירושלמי משלם הוא הפרדת המשנה לשלושה נושאים שונים שאין קשר ביניהם - תולדת האור, חרישה, וגזירת מרחצאות.

יוצא אם כן שהתלמודים הולכים כל אחד לשיטתו.³ בבבלי - הבנת המשנה נעשית מתוך ההקשר ומתוך נסיון למצוא מהו הנושא המרכזי במשנה. לאור ההבנה הכללית מוסברים החלקים השונים - גם במחיר אוקימתות וקשיים טקסטואליים. בירושלמי לעומת זאת, כל משפט מוסבר בנפרד ובדקדוק אולם המשנה ככלל נשארת ללא רעיון או "קונספט" מאחד.

הגבול הדק _____ שבין קרירות וכפירה
³ עיין במאמרי "בישול בכירה תלמודית" טורמוסין
 133

לא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. - משום שבהטמנה בחול ובאבק יש איסור של עשיית חריץ. לעומת זאת הטמנה בקמח תהיה מותרת הן מצד תולדות חמה והן משום שאין כאן עשיית חריץ.

מעשה שעשו אנשי טבריה וכו' - משום גזירת מרחצאות.

הירושלמי מדייק בכל משפט ומשפט במשנה: החלק הראשון עוסק כולו בתולדות האור - גם המיחם וגם הסודרין. טעמו של רבי יוסי שחולק הוא משום שלדעתו הביצה

קשר הספנים

שיירת הגמלים בלילה במדבר הקר

איבדה כל קשר לישוב המוכר

והספן במרחבי אין סוף

על סיפוננו בלילה יכסוף

אל אהובתו המחכה אי שם

והיא, במטבח האפרורי

מהדקת את קשרי הסבכה

ובעיני רוחה

הסערה

הגבול הדק _____ שבין קרירות וכפירה
² כלומר, נהית מוצקה כך שאפשר לסובב אותה (כמו ביצה קשה) אך עדיין אין זה נחשב בישול.

ועוז מלך משפט אהב // הלל אהרן

פרשת משפטים באה כהמשך ישיר למעמד הר סיני האדיר והנורא. שבוע הוא דווקא זמן מספיק להירגע מהאופוריה והפחד הגדול ששרר בתחתית ההר, ולקרוא באופן שקול ונינוח את שלל דיני נזיקין המפורטים בפרשת משפטים. קשה לראות קשר רעיוני בין החוקים הארציים, ובין החוקים השמימיים.

אמנם גם במעמד הר סיני הציוויים הם פרקטיים, אבל הם רעיונות כלליים שניתן לראות בהם גם כנושאים בחובם רעיונות נשגבים. ("לא תרצח" זה ציווי כללי שמורה גם על החורבן הנפשי והאנושי בכלל, "כבד את אביך ואת אמך" הוא ציווי כללי שמורה על הפנמת הקשר הבין-דורי והמשך קיום העולם והאנושות, וכן על זו הדרך). אין מקרי ריב אמתיים בין אנשים, אין פירוט מציאותי של סיפור, הציווי הוא על האנושות הכללית בלי להתייחס כלל לנפשו המפותלת של האדם. בפרשת משפטים לעומת זאת, כל דין הוא מקרה. גם בניסוח הכי קצר קיים סיפור: "מכה אביו ואמו - מות יומת". וכן עוד יותר בפירוט הארוך של שאר המקרים: "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה..", "וכי יכה איש את עין עבדו...", "וכי ייגח שור את איש או את אישה ומת..", "וכי יפתח איש בור ולא יכסנו..". יש פה מליאות ריאליסטית של רחוב, של בית, של שוק, של אדם העובד ליגיע לחמו, של יצרים וכעסים בין איש לרעהו. בעצם איננו יכולים בלא ספר דינים מפורט של דינים, משום שכל המקרים האלה הם חלק משגרת חיינו בעולם המעשה הזה. ובאמת בקריאה סתמית אנו רואים צורך להבדיל בין המעמד הרומנטי בחורב, לבין החוקים הפרקטיים (ולפעמים גם הנמוכים) המופיעים בהמשך הפרשה. הפתיחתא הראשונה במדרש רבא מביאה דרשה שלפי דעתי יוצרת איזה חיבור בין השניים, ובכך היא באה לשפוך אור על הפרשה כולה. וכן כתוב:

ואלה המשפטים, הדא הוא דכתיב "ועוז מלך משפט אהב", אימתי ניתן העוז להקב"ה? - בשעה שהוא עושה את הדין בעובדי כוכבים.

כפי שלמדנו⁴, כאשר מופיע פסוק בפתיחתא, עלינו לפתוח במקום ולראות את ההקשר של הפסוק בתוך הפרק כולו. הפסוק "ועוז מלך משפט אהב", מופיע בתוך פרק צט:

ה' מֶלֶךְ יִרְגֹזוּ עַמִּים יִשָּׁב בְּרוּבִים תִּגְוֹט הָאָרֶץ:
ה' בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים:
יִוְדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנִוְרָא קְדוֹשׁ הוּא:
וְעוֹ מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אֱהַב אֶתְּהָ בּוֹנֵנֶת מִיִּשְׂרָאֵל מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּנִצְקָב אֶתְּהָ עֲשִׂיתָ:
רוֹמְמוֹ ה' אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לְהֵדָם רַגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:
מִשָּׁה וְאֶהְרֹן בְּכֹהֲנָיו וְשִׁמּוֹאֵל בְּקִרְיָתֵי שְׁמוֹ קְרָאִים אֵל ה' וְהוּא יַעֲנֵם:
בְּעַמּוֹר עָנָן יִדְבַר אֲלֵיהֶם שְׁמָרוּ עֲדָתוֹ וְחָק נִתַּן לָמוֹ:
ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְּהָ עֲנִיתָם אֵל נִשְׂא הַיִּיטָ לָהֶם וְנָקַם עַל עֲלִילוֹתָם:
רוֹמְמוֹ ה' אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לָהֶר קְדָשׁוֹ כִּי קְדוֹשׁ ה' אֱלֹהֵינוּ:

פרק צט הוא חלק ממקבץ פרקים אותם אומרים בקבלת שבת, והם עוסקים בגדולתו של הקב"ה ובהופעתו בעולם. הפרק עצמו מעורב משני מופעים: מחד קיימים תיאורים מפחידים של התגלות, ומאידך תיאורים המתייחסים לאהבת הקב"ה את ישראל. שני מופעים אלה לא סותרים זה את זה בהכרח, הם בעצם מופע אחד שיוצר קשר אחר בין ישראל וקודשא בריך הוא.

הפרק פותח במלכותו של ה' על העמים ועל הארץ ועל הפחד המופיע בעקבותיו - העמים ירעדו והארץ תזדעזע. בפסוק השני גדולתו של ה' מופיע לא רק על העמים אלא גם בישראל, ואולי דווקא מתוך זה שהוא "גדול בציון" - ניתן לראות את רוממותו על כל העמים. בפסוק ג' כתוב "יודו שמך גדול ונורא". על פניו מדובר בהודאת העמים בגדולת ה', אולם בסוף הפרק מופיעה אמירה זו כשייכת לישראל: "רוממו ה' אלוהינו.. כי קדוש ה' אלוהינו" - אלוהינו ולא אלוהיכם. בעצם קיימת פה התכתבות בין מלכותו של ה' על העמים, לבין מלכותו על ישראל ואהבתו אותם. יש תנועה בין

⁴ הגבול הדק שבין קרירות וכפירה

⁴ מרבינו ר' גרשון קיצים שליט"א המופלא באגדה ובמדרש.

הופעתו של ה' על הבריאה המתוארת כדבר מפחיד ונורא, ובין אהבתו את ישראל הנתפשת כדבר רומנטי. "אל נושא היית להם" מחד, "ונוקם על עלילותם" מאידך. פסוק ד' באמת לא ממש מובן בגלל הניסוח הקשה שלו: "ועוז מלך משפט אהב", בפרשנות שמופיעה אצלנו בפתחתא ניתן להסביר אותו לפי הקשר זה:

"אימתי ניתן העוז להקב"ה? - בשעה שהוא עושה את הדין בעובדי כוכבים".

לפי פשט הפסוק, ניתן להבין את ה"משפט" כחוק וצדק, אך במדרש ה"משפט" מסמל את הדין והעונש המגיע לעובדי כוכבים על מעשיהם הרעים. נכונותה של קריאה זו מתבהרת לאור ההקשר הכללי של הפרק כפי שהסברנו. בהמשך המדרש, מופיעות שתי שיחות (או שיחה בת שני חלקים) בין הקב"ה ונבוכדנצר הרשע, שמבטאות יותר את כוונת הפסוק והקשרו לפרשה:

"..שכן אתה מוצא בנבוכדנצר הרשע; על ידי שנתגאה ואמר "הלא דא היא בבל רבתא" אמר לו הקב"ה: רשע, ליחה סרוחה! נתגאית ואמרת "בתקוף חסני ויקר הדרי", ואין אתה יודע שהכל שלי? הגדולה שלי והחסן שלי, הכבוד שלי וההדר שלי! וכן דוד אומר "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת" ואומר "ה' אלהי גדלת מאד".

אמר הקב"ה לנבוכדנצר מעט מלכות שנתנה לך משלי הוא! וכן דניאל אומר לו "די אלה שמיא מלכותא חסנא תוקפא ויקרא יהיב לך", ואתה אמרת "בתקוף חסני ויקר הדרי"?

הקב"ה מוכיח את נבוכדנצר על גאוותו ועל כך שהוא לא מכיר בגדולתו של הקב"ה. הוא מעניש אותו על שאמר "הלא זוהי בבל הגדולה אשר אני בניתי לבית מלכות בתוקף גבורתי ולכבוד הדרי". נבוכדנצר מציג עולם מסולף ושקרי בו הוא בדרגה של בורא - הוא זה שבנה את בבל לגלות מלכותו. בהמשך התוכחה נראה כי נבוכדנצר מכיר בשלטונו של ה' אך לא מודה בה, מה שמעלה את פשעו לרמה גבוהה יותר. "מעט מלכות שנתנה לך משלי הוא!" - הקב"ה נתן לנבוכדנצר מלכות, ובאמת אין לו בעיה שהוא ימלוך לו רק יבין את מקומו, "ואתה אמרת בתקוף חסני ויקר הדרי"?! העונש מגיע לו על עזות המצח והשקר הגלויים לעיני כל, על חוסר הפרסום וההודאה במלכותו של ה' על אף הידיעה שכן הדבר.

דווקא מתוך כך מתגלה גדולתו של הבורא. העוז ניתן לקב"ה כאשר הוא נפרע מאומות העולם, והוא מראה את גבורתו בעולמו לעשות משפט. עצם הנקמה בגויים היא עשיית צדק ומשפט, ומשפט זה הוא המכונן את כסאו של הקב"ה בעולם. לאחר הבנה זו המדרש מקשר בין תוכחה זו ובין הפסוק המובא:

הוי: "ועוז מלך משפט אהב".

העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה, והוא אוהב את המשפט, ונתנו לישראל שהם אוהביו.

דווקא ישראל שמודים במלכותו של ה' ובגדולתו, ומקבלים את מלכותו עליהם - להם ניתן המשפט. עשיית הצדק והדין שהם מתכונותיו של הקב"ה, ניתנות דווקא לישראל אוהביו ולא לעמים המורדים במלכותו. רעיון זה משובץ כבר קודם כאשר המדרש מקביל בין אמירותיו של נבוכדנצר לאמירותיו של דוד אשר הודה בגדולת ה' ורוממו: "לך ה' הגדולה", "ה' אלוהי גדלת מאד".

כעת ה"משפט" מובן דווקא בתור חוק ולא בתור שפטים. מדובר בעשיית דין ולא בעונש לגויים. המדרש מערבב את שתי הפנים שיש ב"משפט" ועושה אותם אחד, בדיוק כפי שהפרק כולו נוסך שתי מידות אלה יחד. בתחילה "ועוז מלך משפט אהב" ולאחר מכן "משפט וצדקה ביעקב אתה

עשית". המשפט שעושה הקב"ה בגויים הוא מידה, ואת אותה מידה הוא מוריש לישראל דווקא משום שהם ישראל המכירים בו. וכפי שחותם המדרש:

ומה שכתוב "אתה כוננת מישרים" - אתה כוננת ישרות לאוהביןך, שעל ידי המשפטים שנתת להם, הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום.

המשפט והדין הם חותכים. כפי שהקב"ה הורג ומשיב לרשע רע כגמולו, כך במשפט האחד יוצא זכאי והשני חייב, האחד יוצא לחיים והשני יוצא להורג. השלום הוא לא סמל הוויתור, אלא סמל הפסיקה, התפוגגות הלבטים וגילוי האמת לאור. השלום - שהוא אחד משמות הקב"ה - ניתן לישראל כמתנה, והם יכולים להגיע אליו על ידי עשיית משפט בינם לבין עצמם. המריבה מצוירת פה כדבר שלא היה קורה לולא היה השלום: "שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה". ההתרחשות הקיומית יוצרת בתוכה פערים ומריבות, ובדיוק כפי שהם טבעיים במציאות כך גם גרעין השלום מוטבע בתוך המציאות, אך רק לישראל ניתן הכח הרוחני להוציא אותו החוצה - הדיינים הם בני האלוהים, והסנהדרין יושבים במקום המקדש. לא מדובר פה בצדק לאומי, אלא בסגולה ייחודית שמושרשת דווקא בישראל המקבלים עול מלכותו.

נראה לי שהמדרש עומד על הקשר שבין הפרשות, וכפי שמביא רש"י "מה אלה מסיני אף אלה מסיני". אין בין החוקים שמצווה אותנו הקב"ה בפרשה זו לחוקים המצווים בפרשה הקודמת ולכל המעמד. נכון שהדברים לא מופיעים באותה רשימה, אך תחת אותו הר נאמרו הדברים. הרב עדין⁵ מגדיר את פרק צ"ט כ"המנון והודיה לה' על התגלותו בהר סיני ובבית המקדש, וקריאה להצטרף לנביאיו הגדולים בהודיה ובתהילה". הקב"ה נגלה בענן כבודו על הר סיני שם נתן את החוקים והמשפטים, ובמקום השראת שכינה בבית המקדש יושבים הסנהדרין המחוקקים והשופטים. וכן במשך הדורות כמשה ואהרן וכשמואל וקוראי שמו, מעמידים בתי משפט ופוסקים בין איש לרעהו. וכל זאת דווקא משום שישראל "שמרו עדותיו וחוק נתן למו", לכך ניתן להם כח המשפט. וכפי שמופיע במסכת סנהדרין: "שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה - תלמוד לומר "עמכם בדבר משפט" - אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות", כיוון שהדין נעשה על ידי הקב"ה. וכן "לא תגורו מפני איש - כי המשפט לאלוהים הוא". שני המידות האלה בקב"ה של "אל נושא היית להם" ושל "ונוקם על עלילותיו" מופיעות בד בבד בשתי הפרשות. ופנים מעורבות אלה ניתנות לישראל יחד עם התורה. כי הוא לבדו מרום וקדוש - בעל מלחמות, זורע צדקות.

טורמיסין (שם זמני)

שבועון ליצירה תורנית שעל יד מוסדות תקוע

משתתפים בגיליון ניסי זה:

ידידיה שמכלברג

המחמם

שמואל גלאנדוואר

ספן בלב ים

הלל אהרון

ממתיק דינים

השנה טורמיסין יקבל מאמרים בנושאי מסכת שבת, כרבולות, הדרף היומי, פרשת השבוע, זוגיות, קריאת מפות סינופמיות, ענייני השעה, הגות סינית ומאמרים בנושאי חסידות, או בכל נושא אחר שיימצא לנכון.

מאמרים יש לשלוח לפי הכתובת:

Z: תורמוסין/שים פה את מאמרך החדש.

או לדוא"ל turmisin@gmail.com

כמו כן, ניתן לקבל את העלון בצורה וירטואלית, ע"י שליחת בקשה לכתובת זו.

גם אתה מוזמן להצטרף למשפחת המנויים.

⁵ הגבול הדק שבין קרירות וכפירה

בספר תהילים עם הארות מאת הרב עדין אבן ישראל בהוצאת המכון לפרסומים תלמודיים ירושלים תשס"ה